

Дарія ЯНКОВСЬКА

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СХІДНИХ ВПЛИВІВ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ МОДІ XVIII — ПОЧАТКУ XX ст.

Аналізуються східні впливи у європейській моді XVIII — на початку XX ст., висвітлюються їх історично-культурні передумови, визначаються основні чинники еволюції східних впливів. Охарактеризовані явища шинуазрі, орієнталізму і японізму, простежені їх прояви у європейській художній культурі означеного періоду.

Ключові слова: східні впливи, мода XVIII — початку XX ст., шинуазрі, орієнталізм, японізм, художня культура Сходу.

Художня культура Сходу була і залишається постійним джерелом впливів, запозичень та інтерпретацій для європейської цивілізації. Мода (у широкому значенні) є яскравим прикладом дії східних впливів, оскільки вбирає в себе елементи найрізноманітнішого походження, потужну частку яких складають запозичення та інтерпретації з культур Сходу (Китай, Японія, Індія, країни Близького Сходу, Північної Африки, Середньої Азії). Постійні стилізації, комбінування і трансформації елементів, зачерпнутих із різних першоджерел, художнє обігрування мотивів традиційних культур є характерним для розвитку модних циклів.

Спеціального дослідження на тему східних впливів у європейській моді немає. Опосередковано це питання висвітлюється у працях і лекціях історика моди О. Васильєва [1]. Нечисленні розвідки дослідників стосуються насамперед впливу певного регіону (Китаю чи Японії [8]) і не розкривають проблематику комплексно. У контексті дослідження історично-культурних передумов, які спричинилися до поширення східних впливів у європейській культурі XVIII — початку XX ст., варто назвати праці російських авторів Ву Ю Фанга [3], Н. Ніколаєвої [4; 5]. Контроверсійна праця професора Колумбійського університету Е. Саїда «Орієнталізм» (1978), що продовжує викликати неоднозначні відгуки через антизахідну позицію, залишається обов'язковою при дослідженнях орієнталізму як явища [6].

У XVIII — на початку XX ст. постійні контакти з країнами Сходу стали важливим механізмом культурного впливу. У попередній період (XV—XVII ст.) східні впливи особливо помітно проявилися у країнах Східної Європи в силу певних передумов — історичних, культурних; і у багатьох аспектах були пов'язані з географічним розташуванням східноєвропейських територій на межі двох культурних зон — Заходу (Європи) і Сходу (Азії). Сусідство із мусульманськими територіями (Кримським ханством, Османською Туреччиною) було вагомим фактором проникнення здобутків східних культур і спричиняло посилення різнопланових зв'язків, адже взаємовпливи культур найбільш помітно проявляються на терені контакту.

У XVIII ст. вектор східного впливу змінюється: захоплення китайським мистецтвом спричинило появу стилістики шинуазрі (фр. *Chinoiserie*, від фр. *chinois* — «китайський», тобто китайщина). Вплив мусульманського Сходу поступився місцем китайському впливу (зберігаючи, однак, сильні позиції на східноєвропей-

ських територіях). Історичні передумови моди на Китай, китайську образність і китайське мистецтво тісно пов'язані з діяльністю голландської Ост-Індської компанії та пожвавленням китайсько-європейських зв'язків. Ост-Індська компанія (1602—1798 рр.) тривалий час була монополістом з завезення і продажу китайського фарфору, на долю якого припадав домінуючий процент товарів китайського виробництва, що надходили у Європу (Голландська Ост-Індська компанія монополізувала торгівлю не лише з Китаєм, але і з Японією, Цейлоном, Індонезією). Окрім фарфору, в Європу масово вивозили шовк, чай, рисову пудру, віяла, вироби з нефриту, емалі, лакові меблі, феєрверки — загалом екзотичні для європейського сприйняття товари [1, с. 17].

Прагнення до встановлення культурних і економічних зв'язків з Китаєм спостерігається ще з середини XVII ст. У другій половині століття потік імпортованих китайських товарів ставав все більш значним, ці вироби викликали все більший інтерес екзотичними формами і незвичними декоративними мотивами. Мода на шинуазрі виникла на початку XVIII ст., коли китайські новинки набули значної популярності, викликаючи хвилю наслідувань, і розповсюдилася у Франції, Англії, Іспанії, Німеччині, Швеції, Росії.

На відміну від екзотичних і доволі поширених творів мистецтва країн ісламу, вишукане китайське мистецтво набагато більше відповідало характеру стилю рококо, який знаходився у стадії формування в той час. Філософські ідеї часу також сприяли появі моди на шинуазрі, адже на формування філософії епохи Просвітництва великий вплив спричинило знайомство з філософськими вченнями Сходу, зокрема Китаю. Китай став предметом особливої уваги і зацікавлення: завдяки перекладацькій діяльності місіонерів-єзуїтів наприкінці XVII ст. в Європі з'являється ряд видань, присвячених конфуціанству. Твори єзуїтів містили інформацію про китайські звичаї та державний устрій, з появою нових перекладів китайської філософської і художньої літератури дані про Китай все більше розповсюджувалися. Так, у 1702—1706 рр. в Парижі були опубліковані 34 томи, присвячені Китаю. Європейські вчені приділяли велику увагу ідеям конфуціанства, співзвучним пошукам філософів-просвітителів, які уявляли Китай мудрою і справедливою державою [3, с. 61—62].

Колекціонування східних виробів стало престижною розвагою багатих людей. Європейці захоплювались ки-

тайським звичаєм чаювання з використанням фарфорових чашок. Інтер'єри в китайському стилі, оформлені китайськими виробами, намагались створити в своїх маєтках як представники вищої знаті, так і дрібні дворяни. Так звані «китайські кабінети» чи «фарфорові кімнати» (в яких зберігалися і демонструвалися колекції китайських виробів, головним чином фарфору) були облаштовані у багатьох палацах XVIII ст. (у Франції, Німеччині, Австрії, Італії, Голландії, Швеції, Росії). Для їх оформлення застосовували велику кількість фарфору, який розташовували по кутах і між картинами на полчках-консолях. Такі китайські кабінети використовувались як місце, де можна було відчутти спосіб життя китайських інтелектуалів, доторкнутися до загадкового екзотичного світу, яким уявлялась Китайська імперія. Китайські мотиви і вироби в оформленні інтер'єрів поєднувалися з європейською стилістикою рококо, тобто тут не йшлося про дослівне копіювання китайських зразків. На відміну від європейських наслідувань, оригінальні китайські інтер'єри були втіленням східної естетики, яка тяжіла до мінімалізму [3, с. 66—67; 4].

Мода на екзотичну декорацію спричинила наслідування і запозичення китайських форм в садово-парковій архітектурі: палади і паркові павільйони копіювали китайські багатоярусні пагоди (наприклад, комплекс споруд «Китайське село» у Швеції біля палацу Дроттінгхольм комплекс у Царському Селі в Росії, пагоди в Королівському ботанічному саду в Лондоні і Англійському пейзажному парку в Мюнхені; на території України — Китайська зала \ Підгорецького замку першої половини XVIII ст. (не збереглася).

Китайська тематика використовувалася в декорі шпалер, gobеленів, ширм, парасольок, віял. Втілення шинуазрі в європейському костюмі відобразилось в першу чергу у тканинах, декорованих китайськими мотивами — зображеннями імператорів, танцівниць, драконів, пагод, рослин (орхідеї, півонії, лотоси), з асиметричним рисунком, особливому крої рукавів «а ля пагода», наближеному до китайських пагод, запозичених формах взуття (туфлі мюлі без задника), різноманітних аксесуарах китайських форм (віяла, гаманці, парасольки), декорованих китайськими сюжетами і рослинною орнаментикою [1, с. 17].

Відкриття Помпей і Геркулануму змістило акценти інспірації і модних запозичень до античної спадщини. У XIX ст. китайський вплив занепадає, і сфера орієнтальних зацікавлень зміщується у напрямі до

країн Близького Сходу, а у другій половині XIX ст. — Японії. Китайські впливи повертаються на початку XX ст. і у 1920-х рр., виразно зазначаючись в костюмі — у формах пальт і накидок, декоративних мотивах (пагоди, півонії, дракони, хмари, велика кількість золотого шиття). Зокрема, ескізи костюмів до Китайського балу у Паризькій опері 1923 р. створив Поль Пуаре, викликавши хвилю наслідувань.

Поштовхом до повернення в моду турецького впливу у другій половині XVIII ст. стали Російсько-турецькі війни (1768—1774, 1787—1792 рр.). Турецькі бані, турецькі дивани, що прикрашали інтер'єри новомодних кав'ярень, тюрбани з егретами з пір'я були поширені у період перед французькою революцією 1789 р. Світле жіноче вбрання (сукня) в поєднанні з колоніальними шаллями близькосхідного походження (т.зв. «кашмірські шалі» з тонкої вовни з характерними східними мотивами) протрималося до 1810 р. [1, с. 18—19].

Похід Наполеона в Єгипет (1798—1799 рр.) став серйозним історичним важелем для нової хвилі впливів з близькосхідного регіону і дав потужний поштовх до вивчення єгипетських і мусульманських пам'яток. Зокрема, проявилась зацікавленість єгипетською, турецькою, арабською культурами не лише на рівні модних запозичень (кашмірські шалі як елемент жіночого вбрання), але й у науковому контексті, спричинивши новий етап розвитку орієнталізму.

Орієнталізм як термін обіймає всю сукупність досліджень Сходу і увесь комплекс наук про Схід. Також орієнталізм розуміється як напрям у мистецтві, ознаками якого є використання східних мотивів і поверхневе, відірване від реальності сприйняття країн Сходу. Традиційна орієнталістика спочатку займалася лише Близьким Сходом, тобто Східним Середземномор'ям, і лише згодом — Індією, Китаєм, Японією. Вважається, що формально орієнталізм почав своє існування з Віденського церковного собору 1312 р., на якому вирішили заснувати низку кафедр «арабської, грецької, гебрейської та сирійської мов» у Парижі, Авіньйоні, Оксфорді і Болонії. До середини XVIII ст. спеціалістами по Сходу були переважно дослідники мов, фахівці з Біблії чи ісламської релігії [6, с. 72]. Варто зазначити, що інтерес до регіону Середнього Сходу значно посилювався у зв'язку з перекладом Авести і упанішад французьким вченим А. Анкетиль-Дюперроном у 1770 рр. Після єгипетського походу Наполеона по всій Європі зрос-

ла кількість орієнтальних студій і професорських кафедр, періодичних видань (наприклад, «Археологія Сходу» 1809 р.). Виникають різноманітні наукові товариства, торгові та перекладацькі фундації — Азійське товариство у Франції (Societe asiatique), Королівське азійське товариство в Англії (Royal Asiatic Society), Німецьке товариство з вивчення східних країн, Американське орієнтальне товариство (American Oriental Society) [6, с. 62].

Орієнталізм, як корпус західного знання про Схід, був витворений уявою європейців, асоціюючи Схід з екзотикою та романтичними історіями. Схід став уявною культурною протилежністю, культурним контрастом до Заходу, з цілим комплексом власних ідей і уявлень, торгівлею східними товарами, присутністю колоніальних військ. На Сході відкривалися школи і місії, консульські установи, збільшився потік європейців, які відвідували східні країни — вчені-орієталісти, наукові і археологічні експедиції, працівники консульських служб, купці. Популярний орієнталізм створив моду на Схід і дуже помітно відобразився в мистецтві — у захопленнях, запозиченнях та інтерпретації східних мотивів.

Впродовж XIX ст. Схід, зокрема Близький Схід, був місцем, куди особливо любили подорожувати, і про яке багато писали — утворився цілий корпус літератури орієнтального стилю (напр., Ф.-Р. де Шатобріан «Подорож з Парижа в Єрусалим і з Єрусалима в Париж» 1810—1811 рр., А. де Ламартін «Мандрівка на Схід» 1833 р.). Варто також підкреслити значення романтизму в популяризації орієнтальних впливів. Міфологія європейського романтизму провочувала моду на мандрівки і подорожі, з якими був пов'язаний культ екзотики і Сходу. Зокрема, у 1815—1835 рр. англійський поет Дж. Байрон побував у Греції, яка боролась за незалежність з Османською імперією (1821—1829 рр.), і захопив учасників чарівності Сходу. Орієнтальні захоплення були надзвичайно поширені в період романтизму, з легендою підвищеної чуттєвості та романтичним ореолом. У XIX ст. все східне стало синонімом екзотичного і таємничого.

Орієнтальні елементи проникали у сферу візуальної експресії і з'являлися у творах десятків художників (Ежен Делакруа, Жан Огюст Домінік Енгр, Ежен Фромантен, Фредерік Лейтон, Жан-Леон Жером, Леон Бонна, Фредерік Бріджмен). Ежен Делакруа побував у Алжирі і Марокко у 1830-х рр. у складі французької дипломатичної місії, серед його

творів численні зображення, інспіровані культурою цих регіонів Північної Африки. Характерно, що художники зображали не лише побачене, але і уявне, оскільки деякі з них ніколи не були на Сході [6].

Після періоду панування античних форм і мотивів в одяговій моді, інспірації почали шукати на Сході, зокрема мусульманському. Франція, будучи колоніальною імперією, охоче приймала певні запозичення від арабів — мотиви східної орнаментики, особливо рослинні, тюрбани для вечірнього вбрання. Чоловіча мода, окрім орнаментальних мотивів, збагатилась фесками, вишитими жилетами і гаманцями у східному стилі (1815—1820 рр.) [1, с. 20].

В Іспанії під впливом французької моди з'являється зацікавлення власною арабською історією, мавританським мистецтвом, з відповідним привнесенням його елементів в тогочасну декоративну систему, в оформлення архітектурних споруд та інтер'єрів. Зовнішня атрибутика мусульманської архітектури у так званому «мавританському стилі» характерна для споруд періоду еkleктики, риси близькосхідних запозичень позначилися на зовнішньому вигляді будинків, садиб, кафе, театрів тощо.

У 1882 р. Англія окупувала Єгипет. Станом на кінець XIX ст. майже всі території Близького Сходу (окрім Туреччини) були окуповані європейцями. У період розквіту колоніалізму (початок XX ст.) екзотичні східні елементи в моді були дуже поширеними — іранські, арабські, індійські, далекосхідні мотиви.

Наступна хвиля східного впливу в одяговій моді була інспірована гастрольними виступами російського балету в Парижі. Балет «Шехерезада» Римського-Корсакова в паризькому театрі «Шатле» 1910 р., декорації і костюми до якого створив Лео Бакст, вразив публіку східними образами і колоритом. В жіночу моду увійшли тюрбани з пір'ям, шаровари і кафтани. Легкі тканини розшивалися золотом і бісером у східному стилі. Арабський Схід, Єгипет, Індія, Туреччина вкотре привернули до себе увагу як джерела інспірацій. Провідний тогочасний дизайнер Поль Пуаре створював моделі з виразним східним забарвленням — у формах (туніки, тюрбани) і колориті, використовуючи арабські орнаменти, мотиви японського національного костюма, китайські, індійські, іранські елементи. Сині, фіолетові, зелені, рожеві і помаранчеві, червоні тони і позолота додавали одягу екзотичного звучання і контрастували з властивою модерну пастельною ко-

лірною гамою. Пуаре організував театралізовані святкування у східному стилі, а також створював парфуми зі східними назвами: «Алладін», «Мінарет», «Китайська ніч». Завдяки Пуаре мода на Схід розповсюдилась у різних верствах суспільства [1, с. 23].

Після Першої світової війни і у 1920-х рр. в моді виразно помітні впливи колоніальних народів. Зі східних країн надходили декоративні тканини з Марокко і Тунісу, шалі та хустки, китайські, індійські, арабські елементи одягу і орнаментики. Важливим аксесуаром жіночого вбрання були вишиті шалі і хустки, часто в орієнтальному стилі. У східному стилі виконувалися вишивки, візерунки, аплікації тощо — зі складною насиченою орнаментикою. На Міжнародній виставці сучасних декоративних і промислових мистецтв (Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes) 1925 р. в Парижі, яка дала назву стилю Ар Деко, поряд з мотивами модерну і впливами кубізму, конструктивізму і функціоналізму, простежуються впливи екзотичного мистецтва колоніальних народів [7].

У другій половині XIX ст. джерелом східних впливів і запозичень стала культура Японії. Після відкриття для світової торгівлі у 1860 рр. японських портів Кобе і Йокогама японські товари і твори мистецтва у великій кількості почали завозити до Європи та Америки. Це стало початком хвилі японізму і однією з передумов формування образної системи стилю модерн [1, с. 19]. Величезна кількість візуальної інформації про японське мистецтво і стилістику надходила в Європу, вражаючи новими ідеями композиції, кольору і дизайну. Ці ідеї надихали європейських художників імпресіонізму, символізму і модерну. Першою доволі значною подією за межами Японського архіпелагу, завдяки якій почав формуватися образ Японії, стала Лондонська художня виставка 1862 року, після якої образ Японії і японське мистецтво привернуло увагу європейських письменників і художників того часу. Всесвітня виставка 1967 р. в Парижі, на якій були продемонстровані зразки японського декоративно-ужиткового мистецтва (кераміка, лаковані меблі, кімоно) і японської кольорової гравюри, також відіграла значну роль в ознайомленні з японською образністю і декоративною системою. Дія багатьох літературних творів стали відбуватися в Японії (напр. «Мадам Батерфляй» 1906 р.).

Мотиви, техніка і подача кольору в японському мистецтві справили помітний вплив на європейське образотворче мистецтво, зокрема на представників імпре-

сіонізму, модерну, символізму, кубізму (Е. Мане, К. Моне, П. Гоген, Е. Дега, В. Ван-Гог, Дж. Уістлер, А. де Тулуз-Лотрек, Г. Клімт). Японські впливи, зокрема класична японська гравюра з її плавними лініями, гармонійним поєднанням чітко окреслених плям і довгих гнучких ліній, відіграли особливо важливу роль у становленні образної мови модерну, з використанням ліній і плоских плям, орнаментальністю, площинністю, асиметрією, наслідуванням і поетизацією природи.

Японські впливи проявилися у садово-паркових ансамблях — створенні «японських» садів. З'явилися види вбрання на основі кімоно (театральні манто, чайні сукні для дому) і костюмів театру кабукі, у декорі використовувалися мотиви хризантем, ірисів, сакури, драконів, метеликів, японських ландшафтів, мотив «ранкове сонце за хмарами», асиметричні вирішення. Візерунки, створені під впливом японської ксилографії та живопису, використовували Жак Дусе і Маріано Фортуні — у дизайні одягу. Роками поширення японського впливу вважають 1880—1920 рр., у 1930 рр. японізм відходить.

У ХХ ст. східні впливи стали невід'ємною частиною модних циклів, швидко змінюючи першоджерела інспірації (мистецтво арабських країн чи, наприклад, Японії) та форму прояву: в орнаменті чи колориті, силуетному вирішенні чи аксесуарах, конкретних запозичених видах одягу або легкому загальному стилістичному звучанні. Художня культура Сходу тепер — одне із постійних джерел запозичень та інтерпретацій.

Контакти з країнами Сходу у період ХVІІІ — початку ХХ ст. стали важливими механізмами культурного впливу. Поширення моди на мистецтво і образність Китаю, країн мусульманського Сходу, Японії викликало численні наслідування і запозичення в європейській художній культурі, моді, звичаях, і спричинилося до розвитку нових для Європи ідей. Східний вплив був територіально нестабільним, і в силу історичних умов змінював регіони інспірації. Китайські впливи найбільш чітко зазначилися у ХVІІІ і на початку ХХ ст., вплив Японії простежується у період 1870—1920 рр., вплив різних регіонів мусульманського Сходу — у другій половині ХVІІІ — першій половині ХІХ, і на початку ХХ ст.

1. Васильев А. Европейская мода. Три века / А. Васильев. — М. : Слово/Slovo, 2006. — 439 с.

2. Васильев Л.С. Восток и Запад в истории (основные параметры проблематики) / Л.С. Васильев // Альтернативные пути к цивилизации. — М. : Логос, 2000. — С. 96—114.
3. Ву Ю-Фанг. Китайский кабинет / Ву Ю-Фанг // Философский век. Альманах 10. — Санкт-Петербург, 1999. — С. 59—67.
4. Николаева Н.С. Утопия Востока в Европе и стиль (шинуазри) / Н.С. Николаева // Япония и Европа. Диалог в искусстве. — М. : Изобразительное искусство, 1996. — С. 379.
5. Николаева Н.С. Япония и Европа. Диалог в искусстве / Н.С. Николаева. — М. : Изобразительное искусство, 1996. — 388 с.
6. Саїд Е. Орієнталізм / Е. Саїд. — К. : Основи, 2001. — 511 с.
7. Dziekonska-Kozłowska A. Moda kobieca XX wieku / A. Dziekonska-Kozłowska. — Warszawa : Arkady, 1964.
8. Заколябіна Ю. Шинуазри та японізм у європейському костюмі ХVІІІ — ХХ ст. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Armp/2012_4/267-269.pdf.
9. Oriental studies http://en.wikipedia.org/wiki/Oriental_studies.

Dariya Yankovska

ON SOME PRECONDITIONS AND EVOLVING OF EASTERN INFLUENCES UPON EUROPEAN FASHION OF XVIII TO EARLY XX CENTURIES

The article has presented an analytical study in Eastern influences upon European fashion of XVIII to early XX cc. with corresponding historical and cultural backgrounds as well as main factors in the development of Eastern influences have been defined. Phenomena of chinoiserie, orientalism, and japanism, their manifestation in European artistic culture of the mentioned period have been traced.

Keywords: Eastern influences, fashion of XVII — beginning of XX centuries, chinoiserie, orientalism, japanism, artistic culture of the East.

Dariya Yankovskaya

ПРЕДПОСЫЛКИ И ЭВОЛЮЦИЯ ВОСТОЧНЫХ ВЛИЯНИЙ В ЕВРОПЕЙСКОЙ МОДЕ ХVІІІ — НАЧАЛА ХХ ст.

Анализируются восточные влияния в европейской моде ХVІІІ — начале ХХ ст., освещаются их историко-культурные предпосылки, определяются основные факторы эволюции восточных влияний. Охарактеризованы явления шинуазри, ориентализма и японизма, прослежены их проявления в европейской художественной культуре обозначенного периода.

Ключевые слова: восточные влияния, мода ХVІІІ — начала ХХ ст., шинуазри, ориентализм, японизм, художественная культура Востока.